

TÜRK EDEBİYATI

AYLIK FİKİR VE SANAT DERGİSİ

EKİM 2020 - YIL: 48 - SAYI: 564 - FİYATI: 17 TL

Kurucusu
AHMET KABAKLI

Türk Edebiyatı Vakfı İktisadi İşletmesi Adına Sahibi
SERHAT KABAKLI

Genel Yayın Yönetmeni
BAHTİYAR ASLAN
bahtiyar.aslan@hotmail.com

Yayın Kurulu
**İSA KOCAKAPLAN, MUHARREM DAYANÇ,
MUHAMMED HÜKÜM, İMDAT AVŞAR,
İBRAHİM ÖZTÜRKÇÜ, BEYHAN KANTER,
EMEK ÜŞENMEZ**

Yazı İşleri Müdürü
ERHAN GENÇ
erhangncc@gmail.com

Grafik ve Düzenleme
ATILLA CEYLAN
atillaceylan34@yandex.com

Abone ve Satış Sorumlusu
HALİT BAYKAL

Yönetim Yeri
TÜRK EDEBİYATI VAKFI
Divanyolu Cad. No: 14 34122
Sultanahmet-İstanbul
Tel: 0.212 527 50 32 – 526 16 15
Faks: 0.212 513 77 49
www.turkedebiyati.com.tr
tedev30@gmail.com
tedev@turkedebiyati.com.tr
Yazışma Adresi PK 2,
Sirkeci / İstanbul

ABONE ŞARTLARI

Yurtiçi-Yıllık: 180 TL

Öğretmen-Öğrenci: 150 TL

Yurtdışı-Yıllık: 50 EURO

Yıllık/Kurum: 260 TL

6 aylık abone bedeli yıllık ücretin yarısıdır.

Türk Edebiyatı Vakfı Posta Çeki: 124540

Vakıflar Bankası Beyazıt Şubesi – İstanbul:
IBAN TR 63 0001 5001 5800 7268 2473 17

T.C. Ziraat Bankası Cağaloğlu Şubesi – İstanbul:
IBAN TR 98 0001 0008 8929 0335 5350 01

Yurtdışındaki okuyucularımız abone bedellerini
**T.C. Ziraat Bankası İstanbul Cağaloğlu Şubesi,
Türk Edebiyatı Vakfı İktisadi İşletmesi,
Şube Kodu: 889**

IBAN TR 44 0001 0008 8929 0335 5350 03
numaralı Avro hesabına yatırabilirler.

Dergiye yazılar elektronik posta yoluyla gönderilir.
Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.
Yayın Kurulu dergiye girecek yazılarda gerekli gördüğü
düzeltme ve değişiklikleri yapabilir.

© Türk Edebiyatı dergisinde yayımlanan yazı,
şiiir ve fotoğraflar izin alınmadan iktibas edilemez.
Derginin bütün sayılarında yer alan yazı ve şiirlerin dijital
ortamda yayımlanma hakkı Türk Edebiyatı'na aittir.

Baskı ve Cilt
ŞENYILDIZ MATBAACILIK
San. ve Tic. Ltd. Şti
Gümüşsuyu Caddesi Işık Sanayi Sitesi
No: 19/C 102 Topkapı-İstanbul
Tel: 0.212 483 47 91 (Pbx)
Sertifika No: 45097

İÇİNDEKİLER

Sayı Editörü **EMEK ÜŞENMEZ**

4

ÖZBEKLER VE ÖZBEKİSTAN

BİLGE KAĞAN HASANDAĞLI

10

MODERN ÖZBEK EDEBİYATININ ANA KAYNAKLARI

NADİR MEHMET AVŞAR

18

AK YELPAZELİ ÇİNLİ HANIM

MAHMUDHOCA BEHBŪDĪ

20

ÇAĞDAŞ ÖZBEK NESRİ

FATMA AÇIK

30

TURKUAZ ŞEHİR: SEMERKANT YAHUT HAYAL-İ TURAN

MEHMET SAMİ AKSARAY

32

ÇOLPAN

HÜSEYİN ÖZBAY

28

NAZAR İŞANKUL İLE ÖZBEK HİKÂYESİ ÜZERİNE

KONUŞAN: İMDAT AVŞAR

38

DEHŞET

ABDULLAH KAHHAR

43

ÖZLEM

ÖKTEMAY HALDAROVA

SENİ ARIYORUM

MÜNİRE RAMAZANOVA

44

ÇAĞDAŞ TÜRKİSTAN

TÜRK EDEBİYATI ÜZERİNE NOTLAR

TİMUR KOCAOĞLU

48

XX. YÜZYIL ÖZBEK ŞİİRİNDE

TOPLUMSAL KONULAR

RANA MOLLAHOÇAYEVA

53

AHVALİMİZ

ABDULLAH KÂDİRÎ

HADİS

ABDULLAH ÂRİPOV

54

**ÂDİL YAKUBOV VE MODERN
ÖZBEK ROMANI**

EMEK ÜŞENMEZ

64

TÜRKİSTAN ŞÂİRİ RAUF PARFİ

HİKMET KORAŞ

75

TUFAN

ÇOLPAN

DİL

ELBEK

ÖĞÜT

FİTRAT

76

**ALİ ŞÎR NEVÂÎ
VE HAMD GAZELLERİ**

KERAMET MOLLAHOÇAYEVA

80

**MAKTÛL ÖZBEK
ŞÂİR VE YAZARLAR**

BAHTİYAR ASLAN

83

SEN YETİM DEĞİLSİN

GAFUR GULAM

84

**İKBAL MİRZA İLE
ÇAĞDAŞ ÖZBEK ŞİİRİ
ÜZERİNE**

KONUŞAN: EMEK ÜŞENMEZ

86

**ALİ ŞÎR NEVÂÎ
ESERLERİNDE İLÂHÎ AŞK**

ABDULMURAT TILAVOV

90

**DOĞU EDEBİYATI
KURAMCISI OLARAK
ALİ ŞÎR NEVÂÎ**

ABDURESUL İŞANBABAYEV

94

**ÂBADLIK GÖNÜLDEN
BAŞLAR**

FERİDE TURAN

ALİ ŞİR NEVÂÎ ESERLERİNDE İLÂHÎ AŞK

ABDULMURAT TILAVOV

YANI AŞK OLMAZSA, İKİ CİHANA GEREK YOKTUR. DEĞİL İKİ CİHAN CANA DA GEREK YOKTUR. "AŞK" BULUNMAYAN VÜCUT CANSIZ BEDENDİR. NİTEKİM, CAN OLMAZSA, KİŞİ GÜZELLİĞİ NE YAPSIN Kİ...

"Aşk" kelimesi sözlüklerde "aşırı sevgi", "insandaki güçlü meyil", "sufiler nezdinde batını bir kudretle Hakk'ın vasılına yönelmek" şeklinde açıklanmaktadır. "Aşk", "Âşık", "Maşuk", "Maşuke", "İştihak" kelimeleri Arapça "Aşaka" sözcüğünün kökünden türemiştir. Araplar, ağaç ve bitkilere sarmaşıp, onların tadını emip, sonuçta onları kurutan sarı bitkiye "Aşaka" demektedirler¹.

"İlahi Aşk"ın cezbesi de kime isabet ederse, onu rahatsız ederek, âşığı yemek içmekten, uykudan, rahattan mahrum bırakır, vücudun isteklerini yavaşça kesip, ruhu parlatır. Sonuç itibarıyla âşıklar çevredekilere kayıtsız kalarak, değil kendilerini, belki de dünyayı unuturlar. Âşık ruhen sadece "İlah"la sohbet eder, "Dost" için canını feda etmeye hazır durur. Mütefekkir, arif ve âşık şâir Ali Şîr Nevâî'nin telif ettiği "Leyli ve Mecnun" destanındaki Mecnun'un hâli ve maceraları bunu kanıtla-

maktadır. Mecnun'un ızdıraplarına dayanamayıp, ona acıyan hükümdar Leyli'yi Mecnun'un karşısına getirdiğinde, Mecnun Leyli'ye dikkat bile etmeden "Leyli, Leyli..." diye yoluna devam eder. Artık o, Leyli vasıtasıyla mecazi aşk basamağından geçip, "İlahi Aşk"a mazhar olmuştur. Bu destanında Nevâî aşkı şöyle tanımlamaktadır:

*Ey ışk, garîb kimyâsen,
Bel ayine-i cihannemâsın².*

Yani, ey Aşk, sen hem kimya, hem de âlemi gösteren aynasın. Nitekim kimya vasıtasıyla bakırın altına dönüştürülmesi ya da dağ madenlerinin eritilip saf altın çıkarılması gibi, insanın vücudu da "Aşk" ateşiyle yanıp, illetlerden temizlenir, kemale erer, tertemiz ruh haline dönüşür ve ona âlemin sırları İskender'in aynasına cihandaki olayların yansımaları gibi yansır.

Ali Şîr Nevâî başka bir eserinde âşıkdan bahs ederken "yüzü pâk, sözü pâk, hem özü pâk" de-

mektedir. "Aşk", Nevâî şiiirlerinin önde gelen esas konularındandır. "Hazâinü'l-Meânî" divanında "Aşk" redifli iki gazel mevcuttur. "Hayretü'l Ebrar" destanının 9.makalatında Aşk ateşi tanımlanmaktadır. "Ferhad ve Şirin" destanında 233 defa, "Leyli ve Mecnun" destanında ise 240 defa "Aşk" sözcüğünün kullanılması bu kavramın Ali Şîr Nevâî eserlerinde ne kadar önem arz ettiğini göstermektedir.

Ali Şîr Nevâî, âlem ve Âdem aşktan dolayı yaratılmıştır, diye algılar. "Aşk", Nevâî dünya görüşünün temelini, mahiyetini oluşturmaktadır.

*Bolmasa ışık ikki cahan bolmasun,
İkki cahan deme ki, cân olmasun.
Işık ul tan ki aning cânı yok
Hüsnni netsun kişi kim, âni yok³.*

Yani aşk olmazsa, iki cihana gerek yoktur. Değil iki cihan cana da gerek yoktur. "Aşk" bulunmayan vücut cansız bedendir. Nitekim, can olmazsa, kişi güzelliği ne yapsın ki...

"Leyli ve Mecnun" destanında dile getirilen vadinin adı da "Aşk"tır. Burada şâirin karanlık gecede hayal atına binerek, yolculuğa çıkmasından bahsedilmektedir. "Aşk" vadisine vardığında at tökezleyip, yürüyemez. Şiddetli yağmur yağar, gök gürültüsü işitilir, şimşek çakar. Şimşeğin aydınlığında şâir çöldeki ağaç gibi kurumuş insan kemiklerini, vahşi hayvanları görür. Bu tasvirlerin hepsi sembolik olup, gece - hicran (ayrılık gecesi), vadi "Aşk" vadisine, vahşi hayvanlar âşığı saldıran bela ve afetler, kemikler ise "Aşk"ın kurbanlarıdır.

*Çün vadi-yi ışık taptı manzil,
Ötmakliği müşkil erdi, müşkil.*

Yani, Aşk vadisine ulaşmıştı, ancak buradan geçmek oldukça zordu.

"Mey", "Bade" kavramları Nevâî'nin gazellerinde İlahi marifet, pâk aşk, Allah'a karşı sevgi, iman anlamlarına gelmektedir.

*Ey Nevâî, bâde birlen hürrem et köngül uying,
Ne üçün kim, bâde kelgen uyge kayğu kelmedi.*

Ali Şîr Nevâî

Şâir diyor ki, Ey Nevâî, sen Allah'a olan aşkla, duru imanla gönlünün evini şad et. Çünkü aşkın, imanın bulunduğu eve keder gelmez, giremez. "Garâibü's-Sigâr" divanındaki bir gazelinde şöyle yazmaktadır:

*Aşraqat min aksi şems il-ka'si envar ül-hüda
"Yâr aksin meyde gör" deb, câmdin çıktı seda.*

"Güneşin kâsesinden hidayet nurları yansıdı. "Yârin cemalini meyde gör" diye kâseden bir ses geldi". Burada İslâm'ın nüzulünden söz edilmektedir. Bunun yanı sıra "Cam (Kâse)" dan kasıt "Arif" insanın gönlü, "Mey"den kasıt ise İlahi aşktır. Yani, gönül kâsesi "İlahi Aşk" meyi ile dolsa, maşukanın cemali, bu âlemde cilve eder. Gazelin devamında şâir sakiye seslenip diyor ki, eğer gönül kâsesinde dünya heveslerinin pasları varsa, o pası "Vahdet" meyinden başkası gideremez, temizleyemez:

*Gayr nakşidin köngil câmıda bolsa zeng-i gam,
Yoktur, ey saki, mey-i vahdet masallık gam-zuda.*

Evet, bu mey ve cam (kâse)dan sonuçta "Vahdet (İlahi Aşk)" meydana gelir. İşte o zaman kişi "Cam" ve "Mey" sözcüklerini bir tek kelime ile ifade eder. Yani içtenlikle "Allah" der:

*Vahdete bolğay müyesser, mey bile câm içre kim,
Câm u mey elfazın degen bir isim ile kılğay edâ.*

Gazelin sonunda Nevâî kıyamette cennet ehline verilecek şarabı hatırlatmaktadır:

*Teşne-leb olma Nevâî, çün ezel sâkisidin
"İşrebu ya eyyühal-etşan"kelür her dem nidâ.*

Yani, ey Nevâî sen susamış, suya hasret kalmış biri olma (veya bu durumdan üzülmeye). Çünkü ezel sakisi tarafından (Cennette iken): "İçiniz, ey susamışlar!" diye bir ses gelir.

Hayatta "Aşk"tan bahsederken, "Reşk", yani kıskançlık onunla yan yana gelmektedir. Evet, ölçülü kıskançlık "Aşk"ın idamesi için gereklidir, elzemdir. Ali Şîr Nevâî'nin eserlerinde bu duygu "çok güzel bir şekilde sanatsal yorumunu bulmuştur", diyebiliriz. Şu satırlara dikkat edelim:

*Könglüm örtensün eğer, ğayringga perva eylese,
Her köngül hem kim sening şevkingni peyda eylese.*

*Özgeler hüsnün temaşa eylesem, çıksın közüm,
Özge bir köz hem kim hüsnüngnü temaşa eylese.*

Yani, Senden başkasına gönülüm meylederse yansın, mahvolsun. Ancak, sana meyleden başka gönül de aynen böyle olsun. Senden başkasına bakarsam, gözüm çıksın, yuvasından atılıversin. Ancak senin güzelliğine bakan başka bir göz de böyle olsun, akıp düşsün.

Toplumun böyle bir sevgiye, aşka, kıskançlığa her zaman ihtiyacı vardır. Tabiri caizse, bu güzel duygu, bu fazilet aile yuvasının mutlu, saadetli bir yuvası olması için elzemdir.

Rahmetli Prof. Dr. Necmeddin Kamilov bu gazeli "Reşk-nâme (Kıskanç-name)" diye adlandırmıştır⁴.

Aslında şâir bu gazelini kendi mürşidi Abdurahman Câmî'ye atfen yazdıysa da, onun zahiri anlamının dinleyiciye, özellikle gençlerimize çok şey kazandıracağı kaçınılmazdır.

Ali Şîr Nevâî "Hak Aşk"ını mecaz yoluyla şöyle arz eder:

*Zihi hüsnün zühürüdin tuşub her kimge bir sevda,
Bu sevdalar bile kevneyn bazarıda yüz ğavğa.*

Yani, ey Allah'ım, Senin hüsnün, yarattığın yarattıkların vasıtasıyla zahir olunca, her âşığın başına aşk sevdası düşmüştür. Dolayısıyla iki âlem pazarında gezen "Aşk" alıcıları âşıklık makamında üstünlük için kavga etmektedirler. Yani onlar "İlahi Aşk" yolunda yarışmaktadırlar.

*Seni tapmak base müşküldür, tapmaslık asan kim,
Erür peydaliğing pinhan, vale pinhanliğing peyda.*

Seni bulmak, yani "Tek" ve "Var" olduğunu, İlmin, Hikmet'in, sonsuz kudretin hududunu idrak edip, algılayıp iman getirmek herkesin elinden gelmez. "Bulmamak", yani imansızlıkla, dünyanın göz kamaştırıcı, aldatıcı maişeti ile gaflette olmak âsân (kolay)dır. Nefse hoş geldiği için, bu tarz hayat sürdürmekte olanlar çoktur. Zira, Sen varlığını pinhan (gizli) tutup, kullarını gayibane iman etmek ile imtihan edersin. Ancak, Kendini her ne kadar pinhan tutsan da, yaratıkların vasıtasıyla Senin Zat-ı Sıfat'ın, Varlığın aşikârdır.

*Nevâî, kaysı til birle Sening hamdin beyan kılsın,
Tiken Cennet güli vasfın kılarda güng erür güya.*

Allah'ım, Nevâî Sana hangi dille, nasıl hamd ü sena söylesin ki. Diyelim, diken konuşarak cennetteki çiçekler vasfını beyan etmeye çalışsa, bunu beceremez ki, dilsiz kalır. Ali Şîr Nevâî'de Kâbe sevgisi kendine özgü bir tarzda yansımaktadır:

*Kâbe ki âlemnin olup Kiblesi,
Kadri yok andak ki köngil Kabesi
Kim, bu halayıkğa erür secdeğah,
Ul biri Halıkğa erür cilvegah.*

Yani, Kâbe âlemin kiblesi olmasına rağmen "Gönül Kâbe"si kadar dereceye sahip değildir. Çünkü "Kâbe" yaratıklar (insanların) secde edeceği yerdir. "Gönül" ise Yaradan'ın

(Allah'ın) cilvegâhı, Nazargâh-ı İlahidir. "İlahi Aşk"ın kendine özgü bedeli, talepleri vardır. O, bazen kalpte dert, ızdırap taşımaya da gerektirir.

*Katre kanlar kim tamar, köksimge urgen taşdın,
Zahmdindir deme kim, kan yığlar ahvalimge taş.*

Yani, göğsüme taş isabet edince kan damlıyor. Ancak sen bunu taştan dolayıdır diye sanma. Aslında göğsüme isabet eden taş kalbimdeki dert, ızdıraba dayanamayıp, kan ağlamaktadır⁵. Bize göre, Nevâî'nin terennüm ettiği "Aşk"la Fuzûlî'nin;

*Pempeyi dağı cünüm içre nihandır bedenim,
Budur öldükçe libasım, ölsem erür kefenim⁶.*

Yani, "Senin hicran oklarından dolayı vücudumda oluşan yaralarımaya koyduğum pamuklardan vücudum görünmez hale geldi. Ta ki hayat-tayken bu bana giysi olarak kafidir. Öleceksem bunu kefen olarak kullanırsınız" satırları ve Yunus Emre'nin;

*Miskin Yunus biçareyim, baştan ayağa yarayım,
Dost elinden avareyim, gel gör beni aşk neyledi⁷, -*

satırlarında ortak bir özellik, bir bağlantı vardır.

"Mahbûbü'l-Kulûb" şâirin ömrünün sonuna doğru telif ettiği çok güzide bir eserdir. Eserin "Aşk Hakkında" bölümünde şâir şunları yazmaktadır:

"Aşk parlayan bir yıldızdır, beşer gözünün nuru ondan, Aşk bir cevherdir, insanlık tacının ziyneti ve değeri ondan. Aşk saadet güneşi, kaygılı kalplerin dikenliği ondan dolayı gülşen, Aşk parlayan dolun aydır, karanlık gönüllerin gecesi ondan dolayı aydıdır... Aşk ejderhadır, tüm âlemi yutmak onun dileğidir..."⁸.

Bu eserde aşkın üç derecesinden bahseder şâir.

Birincisi, hemen hemen herkese ait olan aşktır. Diyorlar ki, "filancı adam filancıya aşık olmuş; bu tür insanlar birisine âşik olup, ızdırap çekip, onun hayaliyle gezerler. Bu aşkın en yüksek mertebesi şer'i nikâhtır", demektedir Ali Şîr Nevâî.

İkinci derece ise havasların aşkı olup, burada dünya güzellikleri, bu cümleden olmak üzere insanlara karşı sevgi beslemek vasıtasıyla Allah'ın cemalini, vasfını sevmektir. Nevâî bu aşkı tanımlarken şöyle demektedir:

"Bu ayrıca fazilet sahiplerine özgü aşk olup, bu havas (özel) aşka mensup şahıslar pâk gözü pâk niyet ile pâk yüze baktırırlar ve pâk gönül o pâk yüzün zevk ve şevkiyle kararsız olur. Ve bu pâk yüz vasıtasıyla pâk âşik hakiki mahubun cemalinden tatmin olur".

Nevâî'ye göre üçüncü derece de nebilere ve evliyalara özgü aşk olup, Allah'ın güzelliği ve kudretini bizzat müşahade etmek ve ondan zevk alma duygusudur.

Aşktan söz yürüten şiir gerçek şiirdir, aksi takdirde o bir efsanedir. Asıl söz aşktan bahseden sözdür. Gönülde hayatın neşesi varsa, bu, aşkın ta kendisidir, der Nevâî.

Peki, âşıklık derecesini nasıl elde etmek mümkündür? Bu saadete ermek için neler yapmak gerekir? Bu konuda gene Nevâî bize yardım elini uzatıyor ve şöyle tavsiyede bulunuyor:

*Ey Nevâî, ışk atvarın hıfz eyley degan
Barça işni koyuban, kılsın bizim divanni hıfz.*

Aşkı elde etmek, onu ezberlemek isteyen, geçici her şeyi terk ederek, bizim divanımızı (yazdıklarımızı) okusun, ezberlesin⁹.

Bu saadeti elde etmenin her okuyucumuza ve dinleyicimize nasip olması temennisiyle.

¹ Ali Şîr Nevâî, *Kâmus-i Lugat*, Taşkent, 2016.

² Ali Şîr Nevâî, *Leyla ve Mecnûn*, Destan, Taşkent, s. 86, 2016.

³ Ali Şîr Nevâî, *İbretli Hikâyeler ve Hisletli Hikmetler*, s. 153, Taşkent, 2017.

⁴ Najmiddin Kâmilov, *Tasavvuf*, s. 210, Taşkent, 1998.

⁵ Amanulla Madayev, *Nevâî Sohbetleri*, s. 191, Taşkent, 2018.

⁶ Fuzûlî, *Dîvan*, s. 203, Taşkent, 2015.

⁷ Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler, Beyan Yayınları, İstanbul-2016.

⁸ Ali Şîr Nevâî, *Mahbûbu'l Kulûb*, s. 61, Taşkent, 1987. <